

FORUM

DEVB BUREAUREDACTIE

“ZONDER DUITSLAND, GEEN VLAANDEREN?”

VERSLAG VAN HET WT-LEESFORUM VAN
21 MAART 2022 MET BRUNO YAMMINE
EN JAKOB MÜLLER

Wat was de impact van de Duitse bezettingspolitiek tijdens de Eerste Wereldoorlog op het ontstaan van het Vlaamse-nationalisme? Het is een discussiepunt dat minstens zo oud is als het gebeuren zelf, en dat nog steeds tot belangwekkende debatten leidt in de wetenschappelijke literatuur. Tijdens het WT Leesforum “Zonder Duitsland, geen Vlaanderen?” op 21 maart 2022 met Bruno Yammine (KU Leuven) en Jakob Müller (Freie Universität Berlin) stond onder andere deze kwestie centraal. In een geanimeerd debat verdedigde Müller de these dat de Duitsers de Vlaamse natie zonder meer zouden hebben “geïmporteerd” toen ze de bestuurlijke scheiding in België doorvoerden en daarmee de staatsstructuren creëerden waarop het Vlaams-nationalisme zich kon enten. Van Vlaamse natievorming voordien kan er geen sprake zijn: “*De natie is de natiestaat en de rest is metafysica*”. Yammine nuanceert: “*Er was wel degelijk een Vlaams nationaal bewustzijn in de hoofden van de Vlaamsgezinden*”.

“EEN VRUCHTBARE CONFRONTATIE”

De aanleiding voor het debat was de publicatie van drie recente historische werken die (deels) verband houden met de Duitse *Flamenpolitik* voor, tijdens en na de Eerste Wereldoorlog en elk een boeiende, doch niet op elk punt compatibele analyse naar voren schuiven. In *Kriegsziel Belgien: Annexionsdebatten und nationale Feindbilder in der deutschen Öffentlichkeit, 1914-1918* belichtte de Duitse historicus Sebastian Bischoff in 2018 de manier waarop Duitse publicaties tijdens de eerste grote wereldbrand over

België berichten. Daarbij begrijpt hij de *Flamenpolitik* als onderdeel van een breder imperialistisch project. Twee jaar na het verschijnen van Bischoffs boek lichtte Jakob Müller de Duitse *Flamenpolitik* vanaf de Eerste Wereldoorlog dan weer grondig door in *Die Importierte Nation. Deutschland Und Die Entstehung Des Flämischen Nationalismus 1914 Bis 1945* (2020) op basis van voornamelijk Duitse bronnen.¹

Een interessant contrapunt voor deze twee Duitse bijdragen is Bruno Yammines visie, die werd uitgewerkt in *Drang nach Westen. De fundamenten van de Duitse Flamenpolitiek (1870-1914)* uit 2011 en de meer recente opvolger *Fake news in oorlogstijd. Duitse mediamanipulatie en de Flamenpolitiek (1914-1915)* (2020). In een recensie over het boek van Bischoff merkt historicus Antoon Vrints op dat er met Bischoffs, Müllers en Yammines onderzoek "een heuse golf aan vernieuwende werken" kwam "die de kennis over het Duitse beleid ten aanzien van België voor, tijdens en na de Eerste Wereldoorlog grondig verdiept hebben. Interessant genoeg spreken die drie auteurs elkaar op belangrijke punten tegen. Het laat zich dus aanzien dat de vruchtbare confrontatie van betrokken werken nieuwe onderzoeksvragen zal oproepen".²

Deze "vruchtbare confrontatie" vertaalde zich alvast in een debat tijdens het WT-Leesforum, waar Bruno Yammine en Jakob Müller hun respectieve analyses contrasteerden en, met behulp van de moderatoren Bruno De Wever (UGent) en Antoon Vrints (UGent), een overzichtelijk raamwerk presenteerden van hun analyses van de Duitse politiek tegenover België voor, tijdens en na de Eerste Wereldoorlog.

¹ Voor een dubbelrecensie over deze boeken, zie: Br. De Wever & A. Vrints, Zonder Vlaanderen, geen Duitsland, in: WT, jg. 81, 2022, nr. 1, pp. 78-81.

² A. Vrints, Sebastian Bischoff, Kriegsziel Belgien: Annexionsdebatten und nationale Feindbilder in der deutschen Öffentlichkeit, 1914-1918. Historische Belgienforschung 4, in: BMGN - Low Countries Historical Review, p. 136.

FLAMENPOLITIK EN VLAAMSE NATIEVORMING TIJDENS DE EERSTE WERELDOORLOG

Zoals moderator Antoon Vrints aan het begin van de avond opmerkt, knopen zowel Müller als Yammine aan bij het werk van de Leuvense historicus Lode Wils. Achtenveertig jaar geleden, in 1974, opende Wils immers al het wetenschappelijke debat over de *Flamenpolitik* met zijn inmiddels klassieke werk *Flamenpolitik en aktivisme. Vlaanderen tegenover België in de Eerste Wereldoorlog*.

In dit boek beargumenteerde Wils dat de Duitse bezetter tijdens de Eerste Wereldoorlog de collaboratie van een aantal flaminganten zou hebben georganiseerd met het doel België intern te splijten. Als gevolg daarvan ontstond er voor het eerst een anti-Belgische stroming in de Vlaamse beweging die er voordien niet was.³

In hun werk hernemen Müller en Yammine een aantal elementen uit Wils' these, maar ze zetten ook nog stappen verder. Zo bevestigt Müller Wils' analyse over de actieve *Flamenpolitik* van de Duitse bezetter. Volgens Müller was die bezettingsspolitiek met name doorslaggevend voor het ontstaan van de Vlaamse natie tout court, en niet enkel voor het ontstaan van het antibelgicisme. De hele Vlaamse beweging van voor 1918 wordt volgens Müller pas echt nationalistisch door het Duitse inplanten van de staat. "*De staatsstructuur wordt door de Duitsers geschapen met de bestuurlijke scheiding en daardoor wordt er een focus geschapen voor het ontstaan van een Vlaams-nationalistische beweging*", verduidelijkt Müller zijn positie. "*Voor het eerst is er op dat moment een Vlaamse staat, de structuren zijn er.*"⁴ En dat leidt tot de boude stelling dat de Duitsers de Vlaamse natie als het ware zouden hebben geïmporteerd, zoals de titel van Müllers werk luidt.

Deze prikkelende stelling volgt gedeeltelijk uit Müllers nauwe invulling van de term 'natie'. Met de marxistische historicus Eric Hobsbawm argumenteert hij in zijn boek dat er enkel sprake kan zijn van een natie als er ook een natiestaat is. In de inleiding van *Die importierte Nation* schrijft Müller met name dat "*der Begriff 'Nation' nur sinnvoll verwendet werden kann, insofern er sich auf den Nationalstaat bezieht. (...) Eine Nation ohne Nationalstaat existiert nur in der Vorstellung der Nationalisten.*"⁵ Of nog kor-

- > Duitse stelling (1914-1918), na de verovering door de Belgen met twee Belgische soldaten bij plakkaat met tekst "Vlaamen komt maar over de Duitse schieten niet" [ADVN, VFA 3663]

³ L. Wils, Het aandeel van de 'Flamenpolitik' in de Vlaamse natievorming, in: *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, jg. 45, 2015, nr. 2/3, pp. 216-237.

⁴ WT Leesforum, 'Zonder Duitsland, geen Vlaanderen?', Antwerpen, 21 maart 2022.

⁵ J. Müller, *Die importierte Nation. Deutschland und die Entstehung des flämischen Nationalismus 1914 bis 1945*, Göttingen, 2020, p. 30.

ter: *“De natie is de natiestaat en de rest is metafysica”*.⁶ Een Vlaamse natie afbakenen voordat de statelijke structuren ervan werden uitgewerkt, zou dan ook een vorm van *Hineininterpretierung* zijn. *“Natievorming is een proces dat je pas achteraf kan vaststellen. In Vlaanderen zijn de ingrediënten van het proces aanwezig. Volgens het fasemodel van Miroslav Hroch zou je in de tweede fase zijn aanbeland. Maar dat is natuurlijk achteraf bekeken.”*⁷ Uit de tweede fase moet, volgens Müller, dan ook niet noodzakelijk de derde fase volgen.

Yamine, aan de andere kant, zegt het *“maar voor zeventig procent eens”* te zijn met Müllers analyse. Volgens hem was er weldegelijk een *“Vlaams nationaal”* bewustzijn in de hoofden van de Vlaamsgezinden voor 1914. *“Er waren flaminganten die zeiden dat België hun niet kon schelen, hoewel er geen anti-Belgische stroming was”,* verduidelijkt hij. *“Zonder het Duitse ingrijpen was dat anti-Belgische element er wellicht ook niet geweest. Maar om dan te zeggen dat er geen Vlaams nationalisme in de brede zin van het woord, sensu lato, zou zijn geweest zonder Duits ingrijpen, betwijfel ik toch.”*⁸ Er was voor de oorlog al een zekere radicalisering binnen de Vlaamse beweging, die bewijst dat er weldegelijk een Vlaamse frustratie was waar de Duitsers gebruik van hebben gemaakt.

DE IDEOLOGISCHE WORTELS VAN DE FLAMENPOLITIK

Ook over de strategische en ideologische motivatie achter de 'eerste' *Flamenpolitik* in 1914-1918 verschillen Müller en Yamine van mening. Yamine situeert de wortels van die politiek met name in het *völkische* denken, een etno-nationalistische ideologie die vanaf de late negentiende eeuw opgang maakt. Deze ideologie vormt met name een van de focuspunten van zijn publicatie *Drang nach Westen. De fundamente van de Duitse Flamenpolitik (1870-1914)*. Met name richt hij zich op de imperialistische, pangermanistische pressiegroepen als het Alldeutscher Verband, die vanaf de negentiende eeuw een speciale belangstelling voor België en Nederland ontwikkelden.

“In deze groepen komt steeds het denkbeeld voor dat België een onnatuurlijk land is, een vooruitgeschoven post van Frankrijk en als dusdanig een Duitsvijandige staat”, verklaart Yamine.⁹ *“Men zou licht over deze plannen kunnen heengaan, ware het niet dat deze pressiegroepen aan belang beginnen te winnen vanaf 1890. Rond de eeuwwisseling ontstaat er een synergie tussen enerzijds de officiële rijkspolitiek en anderzijds de pressiegroepen.”*¹⁰ In de Duitse *Flamenpolitik* vindt Yamine dan ook de ideologische sporen van het gedachtegoed van deze pressiegroepen.

6 WT-Leesforum [...].

7 WT-Leesforum [...].

8 WT-Leesforum [...].

9 WT-Leesforum [...].

10 WT-Leesforum [...].

Jakob Müller weegt het belang van het *völkische* aspect anders. “*Het is zeker zo dat de Alduitse ideologie een belangrijke rol heeft gespeeld in de Flamenpolitik.*” Toch was de Duitse bezettingspolitiek voor hem al van meet af aan niet zuiver ideologisch. Eerder bekijkt Müller de politiek ten aanzien van de Nederlandssprekenden in België als een exit-strategie van de Duitse rijksleiding. Deze leiding wilde namelijk het idee creëren dat de oorlog voor de Duitsers een legitieme verdedigingsoorlog was. Daarbij werden ze intern geconfronteerd met twee kampen: de annexionisten die België wilden innemen en de sociaaldemocraten die dat niet wilden. De *Flamenpolitik* zou dan een manier zijn geweest om tussen de twee extremen in de Duitse politiek te manoeuvreren.

NAWERKING VAN DE FLAMENPOLITIK IN HET INTERBELLUM EN DE TWEEDE WERELDOORLOG

Na 1918 stellen zowel Yammine als Müller een actieve breuk vast met de *Flamenpolitik* tijdens de bezetting. Het natievormende project van de Duitsers in Vlaanderen werd na 1918 gestaakt. De Vlaamse kwestie werd in het Interbellum met name als een binnenlands probleem beschouwd, zowel door de leiders van de Weimarrepubliek als Nazi-Duitsland. Müller verduidelijkt de strategie van Nazi-Duitsland: “*Hoewel de Duits-Vlaamse contacten die tijdens de Eerste Wereldoorlog werden aangeknoopt, wel warm werden gehouden, wilde ook de nazitop in het Interbellum geen rechtstreekse inmenging.*”¹¹ Volgens hen evolueerde België toch stilaan in Duitse richting en had Duitsland geen belang bij een conflict met België. “*De officiële politiek probeerde om die reden de völkische vleugel te beteugelen. Tegelijk waren er gemengde signalen en werd in verschillende publicaties wel duidelijk gemaakt aan de völkische vleugel dat de nazitop nog steeds bezig was met de Vlamingen.*”¹²

Yammine vult aan dat de nazi's ook enorm neerkeken op de Alduitsers, die in hun visie elitaire bewegingen waren die zich niet met de massa's bezighielden. “*De NSDAP is het Alldeutscher verband, maar gericht op de grote massa.*”¹³ Adolf Hitler zelf en de nazitop wilden breken met de Alduitsers, die zij 'Alt-Deutscher' noemden. Hitler heeft deze groeperingen trouwens ook verboden in de jaren dertig. De nazistaat was immers een totalitaire staat, waarin maar één partij kon bestaan, en die wilde breken met de oude völkische tradities die in de Weimarrepubliek nog wel van belang waren.

Ook tijdens de Tweede Wereldoorlog werd er een breuk gemaakt met de *Flamenpolitik* van 1914-1918 die gericht was op het vormen van een Vlaamse natie. De bestuurlijke scheiding die tijdens de Eerste Wereldoorlog door de Duitsers werd ingevoerd had immers tot chaos geleid, en dat wilde de nazitop nu vermijden. Zo wilden de

11 WT-Leesforum [...].

12 WT-Leesforum [...].

13 WT-Leesforum [...].

^ WT-Leesforum met v.l.n.r. Bruno De Wever, Jakob Müller, Bruno Yammine en Antoon Vrints, 21 maart 2022. [ADV N]

Duitsers geen botsing met de Belgische staatsmacht in de hand werken. België stond in 1940 ook niet meer in de internationale belangstelling, waardoor er volgens Müller geen *“außerbelgische”* redenen waren om zich daarmee bezig te houden. Daardoor bestond de *Flamenpolitik* van de bezetter er vooral in om bestuurlijke functies aan (anti-Belgische) Vlaams-nationalisten te geven. *“De Flamenpolitik was tijdens de Tweede Wereldoorlog vooral belangrijk om de Belgen te sturen: zowel de Vlaamse collaborateurs als de Belgische elite”*, zegt Müller.

Dat het WT-Leesforum inderdaad een *“vruchtbare confrontatie”* was, mag blijken uit het voorgaande relaas. Lezers die het hele debat graag zouden beluisteren, kunnen terecht op de website van het ADVN | archief van nationale bewegingen, waar een download van de geluidsopname is voorzien.